

УДК: 159.923

© Гріньова О.М., 2015 р.

orcid.org/0000-0002-7714-610X

О.М. Гріньова
Університет імені Бориса Грінченка,
м. Київ

ОСОБИСТІСНЕ САМОПРОЕКТУВАННЯ: СУЧАСНИЙ ПСИХОЛОГІЧНИЙ ДИСКУРС

У статті розглядається проблема особистісного самопроєктування. Проаналізовані екзистенційні, особистісно-діяльнісні й особистісні стратегії дослідження цього феномену. Представлено наукові позиції сучасних українських вчених до вивчення проблеми проєктування особистістю власного життєвого шляху у контексті життєвого часу й простору.

Ключові слова: особистісне самопроєктування, життєвий шлях, самореалізація, сенс життя, особистісний підхід.

О.М. Гринева

ЛИЧНОСТНОЕ САМОПРОЕКТИРОВАНИЕ: СОВРЕМЕННЫЙ ПСИХОЛОГИЧЕСКИЙ ДИСКУРС

В статье рассматривается проблема личностного самопроектирования. Проанализированы экзистенциальные, личностно-деятельностные и личностные стратегии исследования этого феномена. Представлены научные позиции современных украинских ученых к изучению проблемы проектирования личностью своего жизненного пути в контексте жизненного времени и пространства.

Ключевые слова: личностное самопроектирование, жизненный путь, самореализация, смысл жизни, личностный подход.

O.M. Grynova

PERSONAL SELF-DESIGN: MODERN PSYCHOLOGICAL DISCOURSE

The problem of self-design of personality is considered in the article. An existential, personal and activity, personal strategies of this phenomena's research are analyzed. Scientifical points of view of modern ukrainian scientists at the problem of personality life way design at life time and life space are represented.

Keywords: ppersonal self-design, way of life, self-realization, sense of life, existential psychology, personal approach.

На сучасному етапі розбудови Української держави складна соціально-політична ситуація й економічна криза глибоко переживається громадянами країни. Вплив негативних соціальних чинників проявляється на рівні особовому і призводить до становлення тривожності, страхів, обмеженню життєвої перспективи, невпевненості в завтрашньому дні у значній кількості сучасних українців. Проте водно час активізація тенденцій євро-

інтеграції суспільства, підвищення значущості національних етнокультурних цінностей відкриває нові можливості особистості для переосмислення індивідуальної траєкторії життєвого шляху в контексті прогресивного розвитку власної нації. Усе це обумовлює високу актуальність і соціальну значущість вивчення проблеми побудови особистістю життєвих цілей і планів, а також раціональних способів їх реалізації, тобто проектування власної індивідуальності у вимірах життєвого часу і простору – самопроекування особистості у сучасному суспільстві.

Метою цієї статті є вивчення сучасного стану розробки проблеми особистісного проектування життєвого шляху в сучасному суспільстві у психолого-педагогічній літературі.

Різні аспекти особистісного зростання і розгортання життєвого шляху особистості як проекту, який самореалізується, досліджувалися в різних напрямках психологічної науки. Найбільше уваги проблемі самопроекування особистості приділяється у роботах представників екзистенціального, особистісно-діяльнісного й особистісного підходів. Так, уперше ідея людини і її життєвого шляху як проекту представлена в роботах одного із засновників екзистенціальної психології – Ж.-П. Сартра. Згідно з вченим, рушійною силою особистісного розвитку і життєвого шляху людини є виключно самодетермінація, оскільки особистість і її життя спрямовані в майбутнє. Людина сама контролює вектор власної життєвої спрямованості шляхом його усвідомлення і суб'єктивного переживання. Одиницею життєвого самопроекування особистості, за Ж.-П. Сартром, є життєвий вибір. Феномен життєвого вибору включає не лише формування установки як готовності особистості до конкретних дій, спрямованих на реалізацію цього вибору, але і вибір і затвердження власних цінностей. Тому кожен продуктивний життєвий вибір підвищує переживання самоцінності людини як носія гуманістичних цінностей людства в цілому [10].

Подальший розвиток проблеми самопроекування особистості у контексті соціальної взаємодії представлений в роботах Л. Бінсвангера. Учений підкреслив, що буття людини це завжди “спів-буття” в єдності зі значущими іншими. Тому проектування особистістю свого життєвого шляху і реалізація цього проекту в результаті самотрансценденції впливає на особливості особистісного зростання і життєвої історії інших людей [2].

Г. Марсель також підкреслив, що процес реалізації людиною стратегічного задуму власного життя водночас передбачає і творчу продуктивну самотрансценденцію особистості в життя інших людей [5].

Р. Мей розглядав життя людини як модель потенційних можливостей. Успішність реалізації людиною цієї моделі значною мірою обумовлюється її здатністю до самоаналізу, саморозуміння, відкриття власного самоздійснення і побудови унікальної життєвої траєкторії на основі інди-

відуальних життєвих цінностей і сенсів, а не соціальних стереотипів [6]. Р. Мей і В. Франкл підкреслили полівершинність сенсу життя людини в різних модусах її життєдіяльності (особистісному, професійному, соціальному, сімейному та ін.) [6; 13]. У основі смисложиттєвих орієнтацій людини, згідно з В. Франклом, лежать ціннісні орієнтації. Актуалізація у ситуації життєвого вибору одночасно декількох суперечливих ціннісних орієнтацій призводить до конфлікту життєвих сенсів і їх корекції. Таким чином, сенс життя, згідно з В. Франклом, є динамічним особистісним утворенням, яке завжди є вимогою моменту [13]. Автор також підкреслив високу значущість внутрішньої напруги людини як важливої умови успішності її смисложиттєвого пошуку і самореалізації. Згідно з автором, в сучасному суспільстві людина не вимушена додавати значних зусиль для задоволення своїх потреб. Як наслідок – її інтерес до життя формується недостатньо, а процес особистісного самопроекткування й реалізації цього проекту - ускладнюється.

Проблемі узгодження особистісних і соціальних ціннісних орієнтацій у процесі становлення сенсу життя у ситуаціях життєвого вибору приділяється значна увага в роботах представників особистісно-діяльнісного й особистісного підходів. Так, у роботах С.Л. Рубінштейна [9], В.І. Слободчикова і Є.І. Ісаєва [11] і інших вітчизняних психологів підкреслюється думка про те, що “Людина за своєю природою є буття для інших” [11, 171]. Проте К.О. Абульханова-Славська підкреслює, що в радянській психології недостатня увага приділялася особистісним аспектам проектування людиною власного життєвого шляху. Згідно з дослідницею, змістовним аспектом життєвих цілей особистості, що самоактуалізується, є просоціальна гуманістична життєва спрямованість, “життя для інших”. При цьому конкретні способи досягнення ключових життєвих цілей і реалізації життєвих сенсів (вибір конкретної спеціальності, професії, соціального оточення, особливості міжособистісних, у тому числі сімейних, стосунків) є продуктами “життя для себе”, реалізації індивідуальних схильностей, бажань і інтересів. Успішність узгодження особою “життя для інших” і “життя для себе”, згідно з автором, є важливою умовою продуктивності реалізації власного життєвого проекту [1].

Подальші дослідження особистісного самопроекткування у роботах сучасних українських і російських учених пов’язані з феноменом життєвого світу - ідеальної моделі життєвого шляху особистості, яка втілюється в дійсність в процесі самореалізації особистості.

У основу досліджень життєвого світу авторів покладено наявні у зарубіжній і радянській психології розробки часового (життєвий час) й ціннісно-сислового (життєвий простір) аспектів життєвого шляху особисто-

сті. Становлення життєвого простору індивідуума зумовлює його здатність здійснювати життєві вибори або приймати життєві рішення.

А.В. Петровський відзначив наявність у житті людини внутрішньоіндивідуального, інтеріндивідуального і метаіндивідуального життєвих просторів. На думку вченого, найбільш широким є метаіндивідуальний простір, який виходить за просторово-часові межі життя людини і являє собою систему трансценденційних впливів суб'єкта на особистісно-духовне зростання інших людей [7]. Подальший розвиток досліджень метаіндивідуального простору А.В. Петровського у часовому аспекті представлено у роботах Т.М. Титаренко і С.Д. Максименка. Дослідники підкреслили, що життя людини триває, доки живі її нащадки, тривають її справи, а спогади про особистість та її життєвий шлях впливають на життя інших людей [4; 7].

К.О. Абульханова-Славська у життєвому просторі особистості виділила дві складові: внутрішньоособистісну й просоціальну. Успішність дотримання індивідуумом оптимального балансу між структурними компонентами життєвого простору на основі власних ціннісно-сміслових орієнтацій зумовлює становлення у нього своєчасності – уявлень про оптимальний час здійснення різних видів діяльності. Оцінка своєчасності є основою прийняття рішень про реалізацію чи відмову від різних життєвих завдань [1].

Основою типології життєвих світів Ф.Є. Василюка є феномен потреби. Кількість потреб особистості, особливості їх співвідношення і можливості задоволення обумовлюють простоту або складність внутрішнього і легкість або важкість зовнішнього життєвого світу людини. У процесі особистісного зростання, розвитку різних життєвих ліній відбувається збільшення кількості і ускладнення змісту потреб індивідуума. А це, у свою чергу, призводить до пролонгованості і ускладнення процесу реалізації цих потреб. Таким чином, найвищим рівнем життєвого світу, згідно з Ф.Є. Василюком, є складний внутрішньо і важкий ззовні. Дослідник підкреслив, що становлення цього типу життєвого світу як спосіб життєконструювання сприяє зростанню особистісної інтегрованості і спрямоване на реалізацію перш за все не окремих потреб особистості, а її життєвого задуму в цілому. Новоутвореннями внутрішньо складного і зовні важкого життєвого світу, згідно з Ф.Є. Василюком, є воля і життєтворчість – необхідні умови успішної реалізації життєвого проекту й задуму людини [3].

Важливе значення вивченню волі як необхідної умови життєвого вибору особистості приділяється і в концепції життєвого вчинку В.А. Роменця. Згідно з вченим, основою життєвого вибору і подальшого життєвого вчинку є прийняття людиною життєвого рішення. Процес ухвалення рішення є боротьбою мотивів різного порядку, тобто вибору з декількох варіантів найпривабливішого рішення. Дослідник підкреслив,

що в ситуації ухвалення життєвого рішення людина, як правило, робить вибір між значущими для здійснення життєвого задуму екзистенційними мотивами і малозначущими для реалізації життєвого сенсу в майбутньому, проте суб'єктивно привабливими, такими, що відповідають, як правило, потребам гедоністичної спрямованості особистості мотивами сьогодення. Останню групу мотивів В.А.Роменець назвав "спокусою". Глибине осмислення індивідуумом свого життєвого шляху, власні переконання, а не соціальні стереотипи, як основа життєвого сенсу і цілей, є основою волі, яка дає можливість особистості протистояти спокусі. При цьому дослідник підкреслив, що навіть для людини з високим рівнем особистісного зростання боротьба із спокусою є непростим завданням, оскільки "Людина хоче визначити себе, надати сенс своєму життю, а це означає обмежити себе, оскільки сенс є лише тонкою лінією на безкрайньому полі життя. Спокуса тому і звернена до людської універсальності, прагне її розкрити, втопити у всеблаженстві буття" [8, 359-360].

Т.М. Титаренко також підкреслила високу значущість саме екзистенційних мотивів особистості як основи її життєвої спрямованості для успішної реалізації особою власного життєвого проекту, оскільки "Інтенційність базується на смисловій матриці" [12, 314]. Основним способом життєконструювання особистості, згідно з дослідницею, є побудова життєвого світу, важливою складовою якої є життєвий простір. Згідно з Т.М. Титаренко, існують різні типи життєвого простору особистості: егоцентричний, конформний, нормативний, релятивний. Найвищим рівнем життєконструювання особистості є суб'єктивний життєвий простір. Він достатньо відкритий через життєву спрямованість "... на інших, їх інтереси, очікування, потреби" [12, 70]. У центрі такого простору "... опиняється активний суб'єкт, який бере на себе відповідальність за усе, що відбувається, прагне перетворити самого себе відповідно до значущих цінностей" [12, 70].

Таким чином, згідно Т.М. Титаренко, життєтворча активність особистості з суб'єктивним життєвим простором і спрямована на здійснення конструктивних змін в житті інших людей, проте в її основі лежить власна система ціннісно-смислових орієнтацій. Механізмом становлення як ціннісно-смислового, так і діяльнісно-перетворюючого аспектів життєздійснення людини, за Т.М. Титаренко, є життєвий вибір. Так, згідно з дослідницею, "Життєвий вибір – це передусім зважене, свідоме рішення, яке визначає на майбутнє основну стратегію життєздійснення. Це довільний і вільний акт, який на певний час, на певному етапі життєвого шляху формує напрям подальшого розвитку" [12, 323]. В той же час Т.М. Титаренко відмітила, що "Вибір є механізмом смислового регулювання життя, механізмом кардинальної трансформації життєвих сенсів" [12, 324].

Таким чином, здійснений аналіз літературних джерел дає можливість констатувати, що в психологічній літературі феномен життєвого шляху людини розглядається як система потенційних можливостей. Індивідуум вибудовує свій життєвий шлях як єдність ряду життєвих ліній в різних модусах життя шляхом вибору однієї можливості з багатьох в ситуаціях життєвого вибору. Життєвий вибір є процесом боротьби мотивів різного порядку. Глибоке осмислення людиною свого життєвого шляху, активізація у неї провідних екзистенціалів буття сприяє продуктивному життєвому вибору і успішній самореалізації. Суб'єктивною моделлю проектування особою життєвого шляху є її життєвий світ. Особливості життєвого світу, у тому числі - життєвого простору особистості, - відображають успішність проектування життєвого шляху в сьогоденні і його зміст в майбутньому.

Висока соціальна значущість проектування особистістю свого життєвого шляху, складність і багатоаспектність цього феномену в єдності ціннісних орієнтацій, смисложиттєвих когніцій, життєвого світу в цілому, самореалізації життєвого проекту особистості обумовлюють необхідність і перспективи подальшого вивчення цього феномену як складної системної освіти у віковому аспекті, у тому числі в сензитивному періоді – юнацькому віці.

Література

- 1.Абульханова-Славская К.А. Стратегия жизни / К.А. Абульханова-Славская. — М.: Мысль, 1991. — 299 с.
- 2.Бинсвангер Л. Бытие в мире. Введение в экзистенциальную психиатрию / Бинсвангер Л.; пер. с англ. — М.: КСП+, Ювента, 1999. — 302 с.
- 3.Василюк Ф.Е. Психология переживания. Анализ преодоления критических ситуаций / Ф.Е. Василюк. — М.: Изд-во Моск. ун-та, 1984. — 200 с.
- 4.Максименко С.Д. Генеза здійснення особистості / С.Д. Максименко. — К.: ТОВ "КММ", 2006. — 240 с.
- 5.Марсель Г. Быть и иметь / Марсель Г.; пер. с англ. — Новочеркасск: Сагуна, 1994. — 160 с.
- 6.Мэй Р. Открытие Бытия / Мэй Р.; пер. с англ. — М.: Институт Общегуманитарных Исследований, 2004. — 224 с.
- 7.Петровский А.В. Психология в России: XX век / А.В. Петровский. — М.: Изд-во УРАО, 2000. — 312 с.
- 8.Роменец В.А. Історія психології ХХ століття / В.А. Роменец — К.: Либідь, 2003. — 990 с.
- 9.Рубинштейн С.Л. Человек и мир / С.Л. Рубинштейн. — СПб.: Питер, 2012. — 224 с.
10. Сартр Ж.-П. Экзистенциализм это гуманизм / Ж.П.Сартр // Сумерки богов. М.: Политиздат, 1989. — С. 319-344.

11. Слободчиков В.И. Психология человека: Введение в психологию субъективности / В.И. Слободчиков, Е.И. Исаев. — М.: Школа-Пресс, 1995. — 384 с.
12. Титаренко Т.М. Життєвий світ особистості: у межах і за межами буденності / Титаренко Т.М. — К.: Либідь, 2003. — 376 с.
13. Франкл В. Человек в поисках смысла / Франкл В.; пер с англ. и нем. / Общ. ред. Л.Я. Гозмана и Д.А. Леонтьева. — М.: Прогресс, 1990. — 368 с.